

KUR'AN TÜM FESÂHAT İHLÂLLERİNE KAPALI MIDIR?

Yrd. Doç. Dr. Necdet ÇAĞIL*

ÖZET

Bu makale, kelime bazında herhangi bir fesâhat ihlâlinin Kur'an'da yer alıp almadığı konusunun incelenmesine yöneliktir. Konu hakkında İslâm âlimlerinin ortaya koyduğu iki temel görüş bulunmaktadır. Birincisine göre kelime bazında da olsa, Kur'an'da herhangi bir fesâhat ihlâli mevcut değildir. İkincisine göre Kur'an'da kelime bazında bazı fesâhat ihlâlleri yer almakla birlikte bu, onun genel yapısındaki mevcut fesâhat vasfını zedeleyici bir özellik arzetmemektedir.

Bizim benimsediğimiz görüş ise bu iki farklı görüşün bir tür uzlaşısı sayılabilir. Bu yeni yaklaşıma göre mesele, Kur'an mantığı ve nazım mucizeliği ışığında ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Harf, Kelime, Belâgat, Fesâhat, Kakofoni.

ABSTRACT

Is Koran Freed from All Imperfections Considered Lapses in its Eloquence?

This article attempts to study whether the Holy Koran has any lapses on the basis of individual words. In this respect, there are two main views set forth so far by Islamic scholars:

One of them argues that there is not any non-observances in the fluency of Koran on the basis of individual words while the other maintains that despite some non-observances in its fluency they would never mar the unique quality of Koranic fluency.

The view which we seem to hold may be considered to be a sort

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

of reconciliation of these two controversial views. In accordance with this point of view the question was studied in the light of Koranic logic and its miraculous arrangement of words.

Key Words: *Koran, Letter, Word, Eloquence, Fluency, Dissonance (Cacophony).*

Belâgat kitaplarının, *fesâhat* konusuna ayrılan bölümleri incelenirken, *fesâhat* vasfını ihlâl eden dil kusurlarından bazılarının nadir de olsa Kur'an'da yer aldığı şeklinde bir anlayış söz konusu olabilmektedir. Bu mesele, bazı belâgat kitaplarına şerh yazma sadedinde kaleme alınan eski eserlerde gündeme taşınmış ve tartışılmıştır. Fakat İslâm bilginlerinin, Kur'an'ın belîğ ve bedîf nazmına toz kondurmama hususunda öteden beri devam ettirdikleri bir teamül ve hamaset örneği olarak, ince eleyip sık dokuma anlayışını ortaya koyan bazı izah tarzlarının yeterince tatmin edici olmadığını burada belirtmek isteriz. Demek istediğimiz şu ki, *cümle* bazında olmasa da, *kelime* bazında zaman zaman kısmî fesâhat ihlâllerinin, nadir de olsa Kur'an'da yer almış olabileceği şeklinde bazı görüşler ileri sürülmüştür. Şunu hemen belirtelim ki, eski kuşak âlimlerin, Kur'an'da fesâhat ihlâli olup olmadığı konusunda ilgili ortaya koydukları öğretilerde varmış oldukları sonuç -pek az istisna dışında- doğru ve bulunması gereken noktada duruyor gibi gözükmektedir. Fakat bu doğru sonuca ulaşmada, kanaatimizce bazı metot hataları yapılmıştır. Biz konuyu ele alırken, söz konusu metot hatalarına da değinmiş olacağız.

Konuya, *fesâhat* kavramını kısaca tanıtarak başlamak istiyoruz:

Fesâhat, sözlükte “ortaya çıkma, açık seçik olma, arınma, berraklaşma” anlamlarına gelmektedir¹.

Terim olarak ise *fesâhatin* pek çok tanımı bulunmakta olup, bu tanımlardan bazılarını göre *fesâhat*:

İfadenin tam bir açıklık ve berraklık içerisinde ortaya

¹ Kullanım örnekleri hakkında bk. Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, nşr. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmerrâî, Beyrut 1408/1988, III, 121; İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretu'l-Luga*, Beyrut, ts., II, 163; Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luga*, nşr. Abdulazîm Mahmûd-Muhammed Alî en-Neccâr, Kahire 1384/1964, IV, 253; İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî, *Mu'cemu Makâyîsi'l-Luga*, nşr. Abdusselâm M. Hârûn, Kahire 1392/1972, IV, 506-507; Râğb, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Mufredât fi Garîbi'l-Kur'an*, nşr. M. Seyyid Kîlânî, Beyrut, ts., s. 380; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1410/1990, II, 544, “fsh” md.

konmasıdır².

Sözün, mana düğümlemesinden (*ta'kid*) arınmış olmasıdır³.

Kalplerdeki gizli manaları, açık sözler ve değeri yüksek, duru manalar halinde açıkça ortaya koymaya muktedir olmaktır⁴.

Şimdi, fesâhati ihlâl eden bazı dil kusurlarının Kur'an'la ilgili boyutlarını ele alıp, doğabilecek problemleri çözmeye çalışalım:

1. Tenâfür (*Harf Uyuşmazlığı; Kakofoni*)

Bir fesâhat kusuru sayılan *tenâfür*, kendisi sebebiyle, *kelimenin* nihaî derecede dile ağır gelmesi ve telaffuzunun zor olması demektir⁵. Bu, ya harf ya da kelime bazında gerçekleşir. Harf bazında gerçekleşene *tenâfüru'l-hurûf* (harf uyuşmazlığı), kelime bazında gerçekleşene ise *tenâfüru'l-kelimât* (kelime uyuşmazlığı) adı verilir. *Harf* bazında gerçekleşen *tenâfür*ün en katısına, devesinin ne durumda olduğu sorulan bir

bedevînin: ♥β◆∪≈A ©♣φM B∪N•φM {Onu, hü'hu' (deve dikenini) otlamaya bıraktım} şeklindeki cevabında geçen ♥β◆∪≈A lafzı ile, bunun bir derece altında yer almak üzere İmruu'l-Kays'ın, sevgilisi 'Uneyze için inşâd ettiği, *tavîl* veznindeki:

|μφ∟Ϙ ©⊗P∟ ©∟ξB×◆≈A |ζM ©...◆≈A ©≈
A ΠΑιλρNv∟ ⊇φ∟Aφ↔

{O saçların zülüfleri, yukarılara doğru yükseltilmiş bir şekilde (hotoz yapılıp) bağlanmış bulunmakta ve (saçın çokluğu sebebiyle) bağlı olan bukleler, bükülü ve sarkık olan diğer iki bukle arasına karışıp kaybolmakta..} şiirinin birinci mısraında yer alan ΠΑιλρNv∟ (*müsteşzirâton*) lafzı; kelime bazında gerçekleşen

² Hafâcî, Emîr Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd b. Sinân el-Halebî, *Sırru'l-Fesâha*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1402/1982, s. 59.

³ Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Huseyn, *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Îcâz*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Efendi böl., nr. 1788, s. 10.

⁴ Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Basrî, *Îcâzu'l-Kur'ân*, nşr. M. Şerîf Sukker, Beyrut 1411/1990, s. 181.

⁵ Kazvînî, Muhammed b. Abdîrrahmân el-Hatîb, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, nşr. M. Abdulmun'im Hafâcî, Beyrut 1414/1993, I, 22.

tenâfûrün en katısına ise, sahibi bilinmeyen; hatta telaffuzundaki zorluk sebebiyle cinlere ait olduğu bile iddia edilmiş olan:

$$\varphi\vartheta \geq \Lambda\varphi\Psi \quad \varphi\vartheta \geq \Lambda\varphi \geq \text{O} \in \approx \varphi \quad \varphi^\circ \text{ ___ } \geq \text{O} \text{B} \div \aleph \text{I} \Lambda\varphi \\ \Psi \quad \varphi\vartheta \geq \varphi$$

{Harb (b. Ümeyye)'nin kabri susuz ve kıraç bir sahrada bulunmaktadır ve Harb'in kabri civarında hiçbir kabir yoktur} şiiriyle, bunun bir derece altında yer alan, Ebû Temmâm et-Tâî'nin *tavîl* veznindeki:

$$\text{TM}\phi\Psi\varphi \supset \text{N}\aleph \approx \supset \text{N}\aleph \approx \text{B}\downarrow \text{A}\gamma\text{A}\varphi \text{ } \odot \text{ ___ } \blacklozenge \downarrow \quad \text{TM}\text{I}\subset \approx \\ \text{A}\varphi \supset \Psi\phi\downarrow \text{A} \supset \Psi\phi\downarrow \text{A} \text{ } \odot \text{N}\downarrow \text{I} \text{ } \text{I} \subset \varphi \bullet$$

(O, öyle seciyesi yüksek birisidir ki, ben onu ne vakit methedecek olsam âlem benimle birlikte olur. Onu zemmettiğimde ise bir başıma kalırım) şiiri örnek verilebilir⁶.

Bu örneklerden, İmruu'l-Kays'ın şiirinde geçen *müsteşzirâtun* lafzındaki telaffuz zorluğunun sebebi, *ötümsüz ünsüz* (mehmûse) ve *yumuşak tonlu* (rihve) bir harf olan /şe/ sesinin, yine *ötümsüz ünsüz* - fakat *sert-* bir harf olan /te/ sesiyle, *ötümlü ünsüz* (mechûre) bir harf olan /ze/ sesi arasında yer almasından kaynaklanmaktadır. Eğer bu kelimenin yerine -aynı manaya gelen ve aynı vezni taşıyan- *müsteşrefâtun* lafzı kullanılmış olsaydı telaffuz ağırlığı söz konusu olmayacaktı⁷. Sahibi bilinmeyen ve cinlere ait olduğu da iddia edilmiş olan söz konusu şiirdeki kelimeler de teker teker ele alındığında, her birisi fasih olmasına rağmen, peş peşe gelmelerinden doğan dizim tarzı telaffuza ağırlık vermektedir⁸. Ebû Temmâm'ın şiiri de, mananın

⁶ Ortak ve farklı bilgiler için bk. Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr, *Kitâbu'l-Hayevân*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrut 1388/1969, VI, 207; Hafâcî, *a.g.e.*, s. 57, 98, 102; Abdulkâhir, Ebû Bekr b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, nşr. M. Reşîd Rıza, beyrut 1409/1988, s. 46; Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, ts., s. 6-8; a.mlf., *el-İzâh*, I, 22-23, 30; Tefâtânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer, *Muhtasaru'l-Ma'ânî*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1304/1886, s. 13-14, 17. Ayrıca şiirlerle ilgili izahlar için bk. Mehmed Zihnî Efendi, *el-Kavlü'l-Ceyyid*, Maârif Yayınları, İstanbul 1304/1886, s. 28-30, 40-42.

⁷ Tefâtânî, *a.g.e.*, s. 14.

⁸ *a.e.*, s. 17.

sağlıklı oluşu ve lafızların seçkinliğine rağmen, iki **boğaz harfinin** (ve \cap) bir araya gelmesi ve $\neg\Psi\phi\downarrow A \supset\Psi\phi\downarrow A$ şeklinde peş peşe gelen iki kelime içerisinde- tekrarlanması sebebiyle ağırlık oluşturmuş olup, bu yüzden kusurlu bulunmuştur⁹. Bedevînin sözünde geçen **hü‘hu‘** lafzındaki telaffuz zorluğunun ise, kelimenin tamamen **boğaz harflerinden** oluşması sebebiyle gerçekleştiği açıktır. İşte bu yüzden **boğaz harflerinin**, araya başka harf girmeksizin, peş peşe gelecek şekilde kelime oluşturdıkları çok nadirdir. Bunun sebebi, telaffuzda kolaylığı benimseyip çetinlikten uzak durmaktır¹⁰.

Yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız **tenâfür** olgusunun bu iki türünü, geçen örneklerle birlikte ele alıp incelediğimiz vakit iki farklı telaffuz zorluğu karşımıza çıkacaktır; **dil sürçmesi** ve **mahreç sıkışması**... Dikkat edilirse bu ikisi birbirinden farklı şeylerdir. Örneğin, **müsteşzirâtun** kelimesinin telaffuzunda mahreç sıkışması gerçekleşmezken, az çok bir dil sürçmesi yaşanmaktadır. Bu, tamamen kelimeyi oluşturan harflerin **fonemik** dizaynından kaynaklanmaktadır. **Hü‘hu‘** kelimesinde ise tam aksi bir durum, yani **dil sürçmesi** söz konusu değilken, **boğaz harflerinin** peş peşe gelmesinden ötürü bir mahreç sıkışması hissedilmektedir. Çünkü bu harflerin net ve yalın biçimde telaffuz edilebilmesi için hançerenin az çok zorlanacağı bir gerçektir. Keza, Ebû Temmâm’ın şiirinde peş peşe iki kez tekrarlanan **emdahhu** kelimesinin son iki harfi de, aynı şekilde **boğaz harflerinden** oldukları için, telaffuz esnasında ister istemez bir mahreç zorlanması yaşanmaktadır.

Kur’an’da -bildiğimiz kadarıyla- **dil sürçmesi** cinsinden **tenâfür** oluşturacak bir kelime bulunmamakla birlikte, **mahreç sıkışmasına** örnek teşkil edecek birkaç kelimeye rastlamaktayız. Örneğin, $\uparrow\zeta\zeta \uparrow\epsilon\approx\supset Z\vartheta\mu\zeta\supset\approx\phi\zeta\mu B\downarrow \mid \in\dots\approx A \oplus\downarrow\zeta$ (Gecenin bir kısmında O’na secde et; gecenin uzun bir bölümünde de O’nu tespih et!)¹¹; $\Re\zeta\zeta\otimes\approx A \uparrow B\uparrow\epsilon A\zeta\supset Z\vartheta v\downarrow \mid \in\dots\approx A \oplus\downarrow\zeta$ (Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra O’nu tespih

⁹ Hafâcî, *a.g.e.*, s. 102; Kazvîni, *el-Îzâh*, I, 31; Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁰ Hafâcî, *a.g.e.*, s. 57.

¹¹ İnsan 76/26.

et!)¹²; εCϑv≈A ιBIEAϕ ⊃Zθv↓ | ∈...≈A ⊕⊥ϕ (Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından O'nu tesbih et!)¹³ âyetlerinde yer alan ⊃Zθμ (*sebbihhu: O'nu tesbih et*) lafzında, **boğaz harflerinden** olan ⌊ ile ∩ harfleri -birincisi sâkin, ikincisi harekeli olarak- peş peşe gelmişken, ϕ ⋈ ⊆ ∅A ΛAη ⋈ ≈A ⊕⊥ ⊃ΨλΨλ ⋈ I ⊂ ∩ B⊥ϕ (Oysa onun çok yaşatılması kendisini azaptan uzaklaştırmayacaktır)¹⁴ âyetinde aynı harfler, her ikisi de harekeli olarak birbirini takip etmektedir. Hatta, ..S÷∈≈A ϕ∪♣A S≈A (Ey âdemoğulları! Size: “Şeytana tapmayın! Çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır” dememiş miydim?)¹⁵ âyetinin baş kısmında yer alan ϕ∪♣X kelimesinde X ve ∩ harekeli, ♠ ise sâkin olmak üzere üç tane boğaz harfi ardarda gelmiştir.

Durum bu olunca, örnek verdiğimiz âyet ve benzerlerinde birden fazla boğaz harfinin bir araya gelmiş olması bir fesâhat ihlâli sayılabilir mi? İşte bu noktada belâgat âlimlerinin iki farklı görüşüyle karşılaşmaktayız. Tefâtânî'nin -isim belirtmeksizin- yapmış olduğu bir tespite göre bazı âlimler, **kelime** bazında vuku bulacak bir fesâhat ihlâlinin, **söz**ü fesâhatin dışına taşımayacağını iddia etmişlerdir. Tıpkı Arapça olmayan bir kelimenin, içerisinde yer aldığı Arapça bir sözü, Arapça olmanın dışına taşımayacağı gibi¹⁶. Şu halde içerisinde, ϕ∪♣X S≈X lafzının yer aldığı bir sûre (*Yâsîn sûresi*) fesâhatten dışlanmış olmaz. Zira parçanın (*cüz*) vasfının yokluğu, bütünün (*kül*)

¹² Tûr 52/49.

¹³ Kaf 50/40.

¹⁴ Bakara 2/96.

¹⁵ Yâsîn 36/60.

¹⁶ Araplar'ın bazı yabancı memleketlere, yabancıların da Arabistan'a yapmış oldukları yolculuk ve ziyaretler sonucu olarak bazı yabancı lügatlerin Araplar'ın diline karıştığı ve nihayet bu lügatlerin fasih Arapça'ya dönüştüğü; Kur'an'ın da Arapça indirilmiş bir Kitap olup, içerisinde Habeşçe, Rumca, İbrânîce, Farsça, Süryânîce, Nabatça, Yunanca vb. lügatlere yer verilmiş olan bazı âyetlerin bulunduğu hakkında geniş bilgi ve örnekler için bk. Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi'Ulûmi'l-Kur'an*, nşr. M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire 1376/1957, I, 287-290; Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *el-İkân fi'Ulûmi'l-Kur'an*, nşr. M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire 1387/1967, II, 105-119.

vasfının yokluğunu gerektirmez¹⁷.

Teftâzânî, nakletmiş olduğu bu görüşe karşı oldukça sert bir tavır takınmakta, bunun aşırı bir yanlgı olduğunu; zira *kelime*lerin *fasih* oluşunun, *kelâm*ın *fesâhat* tanımı içerisinde yer aldığını söylemekte ve devamla: “Kapsamında *fasih* olmayan bir *kelimenin* yer aldığı bir *kelâm*, nasıl olur da *fesâhatten* dışlanmaz? Zira *kelimenin* *fesâhati*, *kelâm*ın *fesâhatinin* bir *cüz*’üdür ki, bu *cüzlerin* - *kelâm* haricinde- hiçbir vasıfları yoktur” diyerek bu görüşün isabetsizliğini belirtmektedir¹⁸. Daha sonra Teftâzânî, *fasih* olmayan tek bir *kelimenin*, içerisinde yer aldığı bir sözü *fesâhatin* dışına taşımayacağı hususunu, içerisinde Arapça olmayan bir *kelimenin* yer aldığı Arapça bir sözün, o yabancı kelime sebebiyle Arapça olmaktan dışlanamayacağına kıyas eden görüşü de “bozuk görüş” diye nitelemenin ardından, üslûbu ve nazmı Arapça olan bir sözde genel ve galip olan vasfa itibar edileceğini; dolayısıyla, Arapça bir sözde her *kelimenin* Arapça olmasının şart koşulmayacağını; fakat *fasih* bir *kelâm*da yer alacak her *kelimenin* *fasih* olması şartının bulunduğunu belirterek: “Bunun onunla ne ilgisi var?” sorusunu sormakta ve *fasih* olmayan bir kelime yüzünden bir sûrenin *fesâhatten* dışlanamayacağı görüşünün doğruluğu kabullenilmiş olsa bile, yine de bu sûrenin, *fasih* olmayan bir sözü kapsamında barındırmış olacağını; bunun da, Kur’an’ın *fasih* olmayan bir sözü, bir kelimeyi kendi kapsamına almış olacağı şeklinde insanın Cenâb-ı Hakk’a cehalet ya da âcizlik nisbet etmesi sonucunu doğuracağını ifade etmekte ve: “Allâh zalimlerin söylediklerinden münezzeh ve yücedir!” diyerek tepkisini ortaya koymaktadır¹⁹.

Daha sonra Teftâzânî, bu görüşünün doğruluğunu teyit etmek maksadıyla, konuyla ilgili şu anekdotu nakletmektedir: Sâhib İsmâîl b. Abbâd, Ebû Temmâm’ın kasidesini²⁰, hocası İbnu’l-Umeyd’in huzurunda okur... Nihayet söz konusu beyite gelince, İbnu’l-Umeyd: “

¹⁷ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, Dâru’t-Tibâ’ati’l-Âmira, İstanbul 1260/1844, s. 14.

¹⁸ *a.e.*, s. 15.

¹⁹ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 15.

²⁰ Yukarıda bir beytini sunduğumuz, “*Kerîmun metâ emdahhu emdahhu...*” şeklindeki tekrarlı şiir.

Bu beyitte bir dil kusuru görüyor musun?” diye ona sorar. Sâhib: “Evet; **methin** karşıtı olarak **levm** tabirini kullanmış. Oysa **methin** karşıtı **zem** ya da **hicâdır**” şeklinde cevap verir. İbnu'l-Umeyd: “Kastettiğim bu değildi” der. Sâhib: “Bunun dışında başka bir kusur göremiyorum” deyince, bu sefer İbnu'l-Umeyd: “Sözünü ettiğim bu kusur, $\bar{\text{ve}} \cap$ harflerinin bir araya gelmiş haliyle, beyitte $\supset\Psi\phi\cdot\downarrow A \supset\Psi\phi\cdot\downarrow A$ şeklinde bir tekrarın vuku bulmasıdır. Zira bu ikisi, **boğaz harflerinden** olup, söz itidalinin dışına çıkmış ve tam bir **tenâfür** oluşturmuşlardır” diyerek şiirin kusurunu ortaya koyar²¹.

Şu halde Teftâzânî'nin konuyla ilgili görüşü, tekrarlanmaksızın bir tek lafızda vuku bulan bir **tenâfür**ün, fesâhati ihlâl etmeyeceği doğrultusundadır. Ona göre Ebû Temmâm'ın şiirinde geçen $\supset\Psi\phi\cdot\downarrow A$ lafzı, ardarda iki kez tekrarlandığı için **tenâfür** oluşmuştur; yoksa sırf $\bar{\text{ile}} \cap$ harflerinin bir araya gelmesi fesâhati ihlâl eden bir **tenâfür** örneği değildir. Çünkü bunun benzeri -daha önce örnek verilen âyetlerde geçtiği üzere- $\supset Z\partial v\downarrow$ şeklinde Kur'an'da vakidir. Kur'an'ın *fasih* olmayan söz ihtiva ettiğine hükmetmekse, mümin birisinin cesaret edemeyeceği bir husustur²².

Böylece *müfred lafızda* vuku bulan bir **tenâfür**ün, fesâhat olgusunu ihlâl edip etmeyeceği hususunda iki zıt görüş ortaya konmuş oluyor. Birincisi, böyle bir **tenâfür**ün fesâhati ihlâl etmeyeceği doğrultusunda tebellür ederken, ikincisi, *müfredde* gerçekleşecek bir **tenâfür**ün *cümleye* de sirayet edeceği; Kur'an'ın ise böyle bir fesâhat ihlâlinden münezzeh olduğu gerekçesiyle, tekrara yer vermeyen bir lafızlık **tenâfür**ün fesâhati ihlâl etmeyeceği şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Sunmaya çalıştığımız bu iki farklı görüşün isabetli yönleri bulunmakla birlikte, meseleye bir de *lafız-mana ilişkisi* yönünden yaklaşılmasının faydalı olabileceği kanaatindeyiz. Şöyle ki, *Boğaz Harfleri*'nden $\bar{\text{ile}} \cap$ harflerinin bir araya gelmesine örnek verdiğimiz âyetlere dikkat edilirse, her üçü de

²¹ Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 17.

²² a.mlf., *el-Mutavvel*, s. 18.

| ∈ ... ≈ A ⊕ ⊣ (Gecenin bir kısmında) diye başlamaktadır. Bu âyetler beş vakit namaza işaret etmekle birlikte, geceleyin uykudan kalkıp kılınan **teheccüd namazını** da şumulüne almaktadır. Bilindiği üzere uykuyu bölerek -özellikle de kısa yaz gecelerinin tatlı uykularından uyanarak- namaz için hazırlık görmek nefse ağır gelen bir iştir. Bu gerçekten hareket ederek, söz konusu âyetlerde geçen $\supset Z\vartheta\mu$ (*sebbihhu*) lafzının telaffuz zorluğuyla, uykuyu bölmenin insan tabiatına yüklediği fitrî zorluk arasında sanki bir ilgi bağı kurulmakta olduğunu söyleyebiliriz. Böylece o Kur'an lafzının tilâveti esnasında iki boğaz harfi olan \supset ile \cap nın bir araya gelmesi sebebiyle hançere nasıl sıkışıp zorlanıyorsa, tatlı uykusuna ara verip **gece namazına** duran nefis de aynı şekilde zorlanacaktır.

Örnek verdiğimiz diğer bir âyette geçen $\supset\Psi\lambda\Psi\lambda\aleph I$ kelimesi için de aynı durum söz konusudur. İlgili âyetin mealini -âyetin baş kısmından itibaren- yeniden hatırlayalım: “*Andolsun, sen onları (Yahudileri) insanlardan, (hatta) müşrik olanlardan ziyade hayata düşkün bulacaksın! Onlardan her biri arzu eder ki, kendisine bin yıl ömür verilsin. Halbuki onun çok yaşatılması kendisini azaptan uzaklaştır(ıp kurtar)acak değildir*”²³. Âyette geçen “*ve mâ huve bimuzahzihû mine'l-‘azâbi en yu‘ammer*” cümlesinde yer alan **muzahzih** ism-i fâili, *mânın haberi* olup, aynı *mânın ismi* olan *huve* zamirine istinaden, **en yu‘ammer** kısmını konum itibariyle **ref‘** edip **özne** almıştır. Dolayısıyla burada **en yu‘ammer** (Yahudi birisinin ömürlendirilmesi) ögesi, o kişiyi güya cehennemden uzaklaştırmaya çabalayan **özne** konumundadır. Burada bir tür **teşhîs** sanatı yapılarak **uzun ömür**, âdetâ **insana** benzetilmiştir ki, bu **ömür**, sanki o kişinin önüne geçmiş vaziyette, onu cehenneme düşmemesi için geri geri itmekte ve bunu yaparken müthiş bir efor harcamakta, fakat onu bir milim dahi kıvılcıkta cehennemden kurtarılmış berî alamamaktadır. **Uzun ömrün**, Yahudi’yi düşmek üzere olduğu cehennemden geri alabilmek için sergilediği “çabalama” eylemi, kelimenin ait olduğu **fa‘lele** kalıbının fonetik yapısından kaynaklanan “hareketlilik” kavramının âdetâ kalıplaşmış şekli olan $\supset\Psi\lambda\Psi\lambda\aleph I$ lafzıyla

²³ Bakara 2/96.

özdeşleşmiş gibidir. Zaten bu “çabalama” eylemi, *bi-muzahzihû* lafzının telaffuzunda sezindiğimiz *armonik* ortamdan ve ardarda gelen $\bar{\text{}} ile \cap$ nın hançereyi zorlamasından açıkça hissedilmektedir.

İlgili âyetin tefsiri sadedinde Râzî'nin, Kâdî Abdulcebbâr'dan alıntı yaptığı ilginç bir değerlendirme bulunmaktadır. Râzî, *muzahzih* ism-i fâilinin masdarı olan *zahzaha* lafzının, *teb'îd* (uzaklaştırmak) ve *inhâ* (bir yöne çevirmek, bir bucağa itmek) anlamlarına geldiğini söyledikten sonra, Abdulcebbâr'ın şu yorumunu naklediyor: “*bi-muzahzihû*'de kastedilen mana, o kişinin uzun ömürlü oluşunun, azabın giderilmesi hususunda *minimum* bir tesir bile icra edememesidir. Şayet Cenâb-ı Hak -bu kelimenin yerine, aynı manaya gelecek şekilde- *bi muba'idihû* ya da *bi muneccîhi* (onu kurtaracak değildir) buyurmuş olsaydı, bu -iki- lafız, *bi-muzahzihû* lafzı kadar *tesirin azlığına delâlet etmeyecekti*”²⁴.

Abdulcebbâr'ın bu yorumu gösteriyor ki, tıpkı büyük bir kaya parçasını birazcık olsun yerinden oynatabilmek için aşırı derecede çaba sarfetmesine rağmen, onu bir milim dahi yerinden kıvıldatamayan bir insan misali, bir müşrik de ne kadar yaşarsa yaşasın, onun sahip olduğu ömür kendisini bir milim dahi cehennemin kıyısından geri alamayacaktır. Nitekim *zahzaha* masdarının, “bir şeyi acele acele çekmek” anlamındaki *zahha*; veya “kuvvetli sevk” anlamındaki *zavh* kökünden türediği şeklinde lügat kaynaklarında bilgi verildiğine rastlamaktayız²⁵.

Aynı kelime yapısının, *fîl* olarak yer aldığı $\kappa B \downarrow \phi \times \downarrow \otimes \otimes \zeta \approx A \mid \alpha \varepsilon A \zeta \iota B \otimes \approx A \oplus \clubsuit \bar{\lambda} \Psi \kappa \oplus \aleph \downarrow$ (*Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir*)²⁶ âyetiyle ilgili olarak Seyyid Kutub'un ortaya koyduğu sahne tasvirine göre, hemen her fert, sanki bu durumda cehenneme düşmek üzere olup, onu az öteye geçebilmek için, o kişinin “ağır ve katı hareket” anlamına gelen *zahzaha* kabilinden katı ve zor bir uğraş

²⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, III, 177.

²⁵ Halîl b. Ahmed, III, 182; İbn Manzûr, II, 468, “zh” md.

²⁶ Âl-i İmrân 3/185.

vermesi gerekmektedir. Böylece *zuhziha* fiili burada kendi manasını tabloşturmaktadır... Burada, cehennem tehlikeli bölgesini geçebilmesi için insanın uğraş verme ihtiyacı vardır... Burada, “cehennemden uzaklaştırılma” ve “cennete konma” fiillerinin ağır ve katı bir sahnesi resmedilmektedir...Bu sahne, *zahzaha*'nın tehlikeli bir uğraş ve korkunç bir pazarlık olduğu, cehennem her insanı gözetlediği, ondan, ancak tam bir dikkat, kuvvet üstüne kuvvet sarfedip büyük bir uğraş vererek kurtulabilmenin mümkün olacağı hissini uyandırmaktadır²⁷.

Bu değerlendirmeler ışığında artık diyebiliriz ki, $\text{⊃}\Psi\lambda\Psi\lambda\aleph\text{I}$ lafzında ⊃ ile ⊃ nın bir araya gelmesinin oluşturduğu *tenâfür*, bir fesâhat ihlâli değil; aksine, *lafız-mana* ahengini ön plana çıkararak ve oradan beşerin hissine hitap eden bir *fonetik olgu* hârikasıdır.

Nadiren de olsa, zaman zaman *kelime* bazında gerçekleşen kısmî *tenâfür* oluşumlarına benzer bazı istisnâî telaffuz yapılanmalarının Kur'an'da yer almasını ölçüt olarak değerlendirip, bunların gerçekte bir fesâhat kusuru oluşturmadığını savunma yerine, bu tür yapılanmaları -örneğin, *fonetik olgu* vb. gerçeklerden yola çıkarak- Kur'an'ın kendi mantığı içerisinde çözümlenmeye çalışmanın daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Aksi takdirde bazı zoraki yorum külfetlerine katlanmak kaçınılmaz olacaktır. Örneğin, Teftâzânî, daha önce bahsi geçen Ebû Temmâm'ın şiirindeki *emdahhu* lafzından ötürü şiire kusur isnat eden İbnu'l-Umeyd'in, söz konusu lafzın tekrarından doğan aşırı *tenâfür*ü, iki *boğaz harfinin* bir araya gelmesi sebebine bağlayan görüşü karşısında: “Eğer İbnu'l-Umeyd bunun yerine sadece “*emdahhu* lafzının tekrarlanmasında ağırlık vardır” demiş olsaydı daha uygun düşerdi” demekte ve daha önce belirttiğimiz gibi Kur'an'da *fesebbihhu* lafzının bulunmasını ölçüt olarak, söz konusu şiirdeki *tenâfür* oluşumunu o iki *boğaz harfinin* bir araya gelmesine değil; *emdahhu* fiilinin tekrarına bağlamaktadır²⁸. Oysa şiirde yaşanan *tenâfür* olayının asıl sebebi, ilgili kelimenin

Açıklama [a1]:

²⁷ Seyyid Kutub, *Meşâhidu'l-Kıyâme fi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Maârif, Mısır 1961, s. 204.

²⁸ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 18.

tekrarından değil, o iki boğaz harfinin bir araya gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yani, kelimenin kendi özünde *tenâfür* mevcut olup, ne var ki bu özellik tekerrür esnasında daha da belirginleşmektedir. Nitekim Kazvîni, şairin $\supset\Psi\phi\leftarrow A$ sözündeki dil ağırlığını, herhangi bir tekrardan bahsetmeksizin, sadece $\bar{\text{ile}} \cap$ harfleri arasındaki mevcut *tenâfür* sebebine bağlamaktadır²⁹. Zira bir kelimeyi oluşturan harfler arasında *tenâfür* yoksa, o kelime ne kadar tekerrür ederse etsin, herhangi bir telaffuz zorluğu oluşmaz. Ama, durum bunun tersi olunca, o kelime bir kerecik dahi telaffuz edilse mutlaka bir zorlanma söz konusu olacaktır. Nitekim İbn Cinnî'nin vermiş olduğu bilgiye göre, mahreçleri birbirine yakın olan iki harf, özellikle *boğaz harflerinden* olduğunda bir araya gelmeleri çirkin kaçır. $\supset\leftarrow\leftarrow\leftarrow\zeta\approx A$ (kavut, bolluk), $\supset\cup\mathfrak{X}\approx A$ (güzellik, tazelik) ve $\supset\cup^{\circ}\approx A$ (âcizlik, zillet) kelimelerinde olduğu gibi. Bir kelime bu *boğaz harflerinin* az bulunup, bunların dışındaki harflerin çokça yer almasının sebebi işte budur³⁰.

Hafâcî'nin benzer bir tespitine göre, mahreçleri birbirine yakın olan harfler; özellikle de *boğaz harfleri*, bazı renklerde ve ses makamlarındaki uyumsuzluk gibi çirkinlik oluşturur³¹.

Belirtmek istediğimiz şu ki, bir kelime *boğaz harflerinin* peş peşe gelmesi telaffuz zorluğu oluşturuyorsa -ki öyledir; zira bu dilin kendi yapısında vardır ve dil bilimcilerinin tespitleri de bu doğrultudadır-, o takdirde ilgili kelimenin, aynı telaffuz özelliğini taşıyan bir benzerinin Kur'an'da yer almasıyla bu zorluk ortadan kalkmış sayılmaz. Şu halde yapılması gereken, bu tür Kur'ân lafızlarını, yine Kur'an'ın kendi tabîi atmosferi içerisinde değerlendirmek olacaktır. Yoksa, gerçek anlamda fesâhat ihlâli sayılacak bir *tenâfürün* Kur'an'da yer alması asla düşünülemez. Kaldı ki, *tenâfürün* zıttı olan *telâüm*, telif hususunda harflerin ölçülü ve dengeli olması anlamına gelmiş olup bu, Kur'an'ın tümünde, üstelik

²⁹ Kazvîni, *el-Îzâh*, I, 31.

³⁰ İbn Cinnî, *Sırru Sinâ'ati'l-Î'râb*, nşr. Hasan Hindavî, Şam 1405/1985, I, 65.

³¹ Hafâcî, s. 64.

en üst seviyede mevcuttur³².

2. Garâbet (Tanınmama) ve Kerâhet (Kulağa Hoş Gelmemeye)

Bu iki kavram fesâhati ihlâl eden iki ayrı dil kusuru olmakla birlikte, konunun işlenmesine kolaylık sağlaması için her iki kavramı bir arada incelemeyi yeğliyoruz.

Garâbet, kelimenin, manası açık olmayacak derecede alışılmamış; yabancı bir lafız olup, tanınabilmesi için geniş hacimli lügat kitaplarının araştırılmasına ihtiyaç duyulması anlamına gelmektedir. Nahiv bilgini Îsâ b. Ömer'in, eşeğinden düşmesi üzerine başına üşüşen insanlara:
©⊗♣ A<♦×∅φ↓A ®⊗Y™γ©...♣ S÷•Δ÷N• ©...♣ SM
Δ•Δ÷M S÷≈B↓ (Size ne oluyor ki, cinnet getirenin başına toplandığınız gibi benim başıma üşüştünüz? Çekilin başımdan!) diyerek çıkışırken, SMΔ•Δ÷M fiilini SN♦ NYA (toplandınız); A<♦×∅φ↓A emir fiilini de A<Z⊗M (çekilin!) anlamında kullandığı gibi³³.

Kerâhet ise, kelimenin fonetik yönden bozuk bir yapılanma sergilemesi sebebiyle kulağın onu dışlaması ve çirkin seslerden uzak durduğu gibi onu işitmekten uzak durması anlamına gelmektedir³⁴. Zira lafızlar seslere benzer. Nefis, bazı sesleri işitmekten lezzet alır, bazısındanansa hoşlanmaz. Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî'nin *mutekarib* veznindeki:

Kv⊗≈A ±⊔φθ ©θφç≈A S⊔φ• K×...≈A φ↔A S_

___μ⊗A ≡Bθ↓

“İsmi mübarektir, künyesi çok meşhurdur. Yüce şahsiyetli ve asil soyludur” şiirinde geçen *cirişşâ* lafzında görüldüğü gibi ki, bu lafız, *kerîmu'n-nefs* (kişilikli) anlamına gelmektedir³⁵.

³² Rummânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Îsâ, *en-Nuket ft I'câzi'l-Kur'ân* (Selâsu Resâil içerisinde), nşr. Muhammed Halefullah-Muhammed Zağlûl Sellâm, Kahire 1387/1968, s. 94-95.

³³ Kazvîni, *el-Îzâh*, I, 23-24.

³⁴ a.e., I, 26-27.

³⁵ a.e., I, 27.

Teftâzânî, *kerâhet* kavramını *garâbet* kavramı içerisinde mülâhaza etmektedir. Bu yaklaşıma göre *garâbet*; yani kelimenin “alışılmamış” bir lafız olması, geniş kapsamlı bir tabir olup, iki kategoride ele alınacaktır: *Garîb-i Hasen* (*Garâbeti Hoş Olan*) ve *Garîb-i Kabîh* (*Garâbeti Çirkin Olan*)³⁶.

Garîb-i Hasen, kullanımından ötürü Arab’ın kınanmadığı lafız türüdür. Çünkü bu tür bir lafız onlara göre *vahşî* sayılmaz. $\varphi\beta\aleph\theta A$: *işmaharra* (*yükseldi*) ve $\varphi\aleph\geq A$: *Ikmatarra* (*şiddetlendi, zorlaştı*) lafızları gibi. Bu tür lafızların *nesirde* yer alması, *nazımda* yer almasından daha güzeldir. İşte, *Garîbu’l-Kur’an* ve *Garîbu’l-Hadîs*’i oluşturan lafızlar bu kabildendir³⁷.

Garîb-i Kabîh ise, mutlak surette kullanımı kusur sayılan *garâbet* türüdür ki, buna: “hiç aşına olunmayan lafız (*el-vahşiyü’l-galîz*)” adı da verilmektedir. Bu tür lafızlar, kullanım garâbetinin yanı sıra kulağa ağır gelir ve zevkiselikle bağdaşmaz. Yine *garâbetin* bu türüne $\varphi\clubsuit\subset N\aleph\approx A$: *el-müteva’ar* (*kendisinden nefret edilen, zor, katı*) adı da verilir. $\sigma\in Z\zeta\approx A$: *el-cahyeşü* (*halktan uzak olan*), $\Im\beta\dots A$: *utlahamme* (*zorlaştı*) ve $O\beta^{\circ}Y$: *cefahat* (*kibirlendi, övündü*) kelimeleri bunun örneğidir³⁸. Ebû Temmâm’ın şiirinde geçen *cirişâ* lafzı ve -Îsâ b. Ömer’in sözünde yer alan- *teke’ke’tum* ve *ifrankı’û* filleri de bu kategoriye dahildir³⁹.

Böylece Teftâzânî, “kulak hoşnutsuzluğu”nun (*kerâhet*), müstakil bir fesâhat ihlâli olmayıp, *garâbet* kavramı bünyesinde yer alması sebebiyle bir fesâhat kusuru sayılması hususunun incelenmesi gerektiği görüşündedir⁴⁰. Şöyle ki, Teftâzânî, bu hususta, meselenin bir başka yönden ele alınıp incelenmesiyle ilgili olarak başlıca şu mülâhazalara yer vermektedir: “Eğer söz konusu $\Theta\theta\varphi Y$ lafzı, *telaffuz zorluğuna yol açıyorsa o, tenâfür kavramına dahil olur. Şayet böyle*

³⁶ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 16.

³⁷ a.y. Konuyla ilgili ilmî bir inceleme hakkında bk. Hüseyin Elmalî-Şükrü Arslan, “Garîb” (Belâgat), *DİA*, XIII, 374-375.

³⁸ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 16.

³⁹ a. y.

⁴⁰ a.y.

değilse, bu takdirde fesâhati ihlâl etmez⁴¹. Lafızların sesler gibi değerlendirilmesi görüşü fasittir. Çünkü lafız ses değil, sesin bir keyfiyetidir⁴². Kulak hoşnutsuzluğu (*kerâhet*), nağmeye yönelik bir husustur. Dolayısıyla, nice fasih lafız vardır ki, uyumlu olmayan bir nağme ve çirkin bir sesle söylendiği vakit kulağa hoş gelmez. Nice fasih olmayan lafız da vardır ki, ahenkli bir nağme ve hoş bir sesle söylendiğinde ondan haz duyulur⁴³. ©θφΥ lafzına benzer bazı lafızlar Kur'an'da da yer almaktadır. ™λ∈ψ⁴⁴ ve φμε⁴⁵ lafızları bunun örneğidir⁴⁶.

Teftâzânî'nin serdetmiş olduğu bu mülâhaza tartışmalı bir ortam oluşturuyor gibi gözükmemektedir. Zira o, *kerâhet* kavramını *garâbet* kavramıyla birlikte mülâhaza ettiği için⁴⁷, Kur'an'da geçen ™λ∈ψ ve φμε lafızlarını, bu iki kavramdan hangisine nispet ettiği pek net gözükmemektedir. Eğer o, bu iki kelimeyi *garâbete* örnek veriyorsa, bu *garâbetin*, onun kendi taksimine uygun olarak *Garîbu'l-Kur'ân*'ı oluşturan *Garîb-i Hasen* cinsinden olması zarureti vardır ki, böylesi bir *garâbet* istimalinden ötürü Arab'a kusur nispet edilemeyeceğini; zira bunun, esasen Arab'a göre bir *garâbet* sayılmadığını bizzat kendisi ifade ediyordu⁴⁸. Şayet o, bu iki Kur'an lafzını *kerâhete* örnek veriyorsa, bunu kabullenmek zaten pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü *cirişşâ* lafzının telaffuzu esnasında ağızda oluşan fizyonomik yapılanma⁴⁹ ve fonetik sırtıklanlık, *dîzâ* ve *dûsur* lafızlarında bulunmamaktadır. Kaldı ki, ™λ∈ψ kelimesi, yer aldığı *Necm Sûresi*'nin kahir ekseriyetini oluşturan ™ *secisinin*; φμε kelimesi ise, *Kamer Sûresi*'nin baştan

⁴¹ a.e., s. 17.

⁴² a.y.

⁴³ a.y.

⁴⁴ Necm 53/22.

⁴⁵ Kamer 54/13.

⁴⁶ Teftâzânî, a.g.e., a.y.

⁴⁷ a.e., s. 16.

⁴⁸ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 16.

⁴⁹ Kazvî'nin *Telhis*'ini okuduğumuz yıllarda hocalarımız, Ebu't-Tayyib'in söz konusu şiirinde geçen *cirişşâ* lafzını telaffuz ederlerken, dudaklarını bir şekilde ileri uzatıp ağızlarını fazlaca açarak, bu kelimenin fonetik çirkinliğini göstermeye çalışırlardı.

sona kadar aynı minval üzere, hemde hiç kesinti olmaksızın devam eden **ı secisinin** o mükemmel ve hârika armonik unsurunu oluşturmaktadırlar.

Şunu da hemen belirtelim ki, Teftâzânî, **kerâhetin** gerçekleşmesi meselesinin, lafzın kendisi yerine, nağmenin hoş olup olmayacağına bağlı olduğunu -bir görüş olarak- belirtmenin ardından, bu hususun incelenmesi gerektiğini; zira nağmeleri hesaba katmaksızın, aynı manaya gelen **nefs** lafzının değil de **cirişşâ** lafzının kesin olarak hoş karşılanmadığını ifade etmektedir⁵⁰.

Yine Teftâzânî, Kur'an'da geçen **dîzâ** ve **düsür** lafızlarını örnek vermenin hemen ardından, bu hususun da incelenmesi gerektiğini; şöyle ki, fesâhat ihlâli sayılan sebeplerin, bazan bu **sebebiyet** vasfını engelleyen bir arızadan ötürü fasih konuma intikal edeceğini; zira müfret lafızların, kendi konularının değişmesine bağlı olarak değişebileceğini; **dîzâ** ve **düsür** lafızları için de aynı durumun söz konusu olduğunu belirterek, yerinde bir öz eleştiri yapmaktadır⁵¹. Bu öz eleştiriye getirmekle Teftâzânî, söz konusu iki Kur'an lafzının, ait oldukları sûrelerdeki mevcut **fâsıla yapısının (âyet sonu)** arzetmiş olduğu armonik insicamın devamında ne denli etkin olduklarına dikkat çekiyor gibidir.

Fesâhat kusurlarından sayılan **garâbet** ve **kerâhet** kavramlarıyla ilgili sunmaya çalıştığımız bu ön bilgiler doğrultusunda, -hazır bahis konusu olmuşken, örneğin- **TMλ∈Ψ** lafzının, adı geçen iki dil kusuru karşısındaki konumu ve anatomisi hakkında kısa bir değerlendirme yapmanın yerinde olacağını düşünüyoruz. Şöyle ki, bu lafzı, içerisinde yer aldığı **Necm Sûresi**'nin ilgili âyetleriyle birlikte ele alıp incelediğimiz vakit, müşriklerin, melekleri ve -kendi inançlarına göre- **Lât, Menât** ve **Uzzâ** gibi putların içine yerleşen cinleri Allah'ın kızları olarak gören⁵² bozuk akîde ve düşüncelerinin yerildiği bu makama, ilgili lafzın çok uygun düştüğünü görebiliriz. Zira müşrikler kız

⁵⁰ Teftâzânî, *Muhtasar*, s. 16.

⁵¹ a.mlf., *el-Mutavvel*, s. 17.

⁵² Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed b. Alî el-Kâdî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru't-Tibâ'ati'l-Âmira, İstanbul, 1303/1885, II, 474.

çocuğunu sevmezlerdi. Öyle ki, onlardan herhangi birisinin, kız çocukla müjdelendiğinde, -aşâğılık duygusuna kapılarak- öfkeye boğulduğunu ve suratının simsiyah kesildiğini; hatta kız çocuklarını diri diri kumlara gömdüklerini Kur'an bize haber vermektedir⁵³. İşte onların, hoşlanmadıkları kız çocuklarını, meleklerin ve cinlerin özünde

Allah'a

nisbet

etmeleri, $TM\lambda \in \Psi \textcircled{R} \textcircled{S} v \geq A\gamma A \neq \dots M . \textcircled{C} P \wp \Rightarrow A \supset \approx \zeta \varphi \bullet \eta \approx A$

$\mathfrak{S} \div \approx X$ (Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu insafsızca bir taksim!)⁵⁴ âyetleriyle âleme teşhir edilirken, müşriklerin böylesi çirkin bir taksimatla ilgili konumları, -az da olsa- kulak tırmalayıcı bir özellik taşıyan $TM\lambda \in \Psi$ lafzıyla -hem de sûrenin *seci* yapısı hiç bozulmaksızın- ortaya konmaktadır. Bunu biraz daha açarak diyebiliriz ki, müşriklerin, fitratı ve sahih akîdeyi rahatsız eden bu isnatları, *lafız-mana ahengi* gözetilerek, nisbeten kulak tırmalayıcı olan garip bir lafızla; *dîzâ* kelimesiyle, *fonetik* bir ortam içerisinde ifade edilmiş olmaktadır. Nitekim Râfîî'nin tespitine göre, ilgili sûrenin *fâsıla* yapısına uygun olarak gelen *dîzâ* lafzının garâbeti, Cenâb-ı Hakk'ın yadırgadığı bu taksimin garâbetine uygunluk arzeden en kuvvetli unsur olup, *yadırgamanın* garâbeti, *lafzın* garâbetiyle ifade edilmiştir⁵⁵.

Şayet $TM\lambda \in \Psi$ yerine, aynı manaya gelen $\nabla \varphi \sqrt{BY}$ ⁵⁶ (haksız, zulüm-kâr, noksan) lafzı getirilmiş olsaydı, hem sözünü ettiğimiz *lafız-mana* ahengi ihlâl edilmiş, hem de sûrenin *seci* yapısı bozulmuş olurdu.

Meseleyi bu yönüyle ele aldığımız vakit, Teftâzânî'nin öz eleştiride bulunurken ortaya koyduğu tespit doğrultusunda *dîzâ* kelimesinin, "kulak tırmalayıcı olma" vafsinin, söz makamına uygun olarak *ihlâl-i fesâhat* olmaktan çıkıp *ayn-ı fesâhate* dönüştüğünü zevkiselim içerisinde müşahede edebiliriz.

⁵³ Nahl 16/58-59; Zuhruf 43/17; Tekvîr 81/8-9.

⁵⁴ Necm 53/21-22.

⁵⁵ Râfîî, Mustafa Sâdık, *İ'câzu'l-Kur'ân*, nşr. M. Saîd el-Uryân, Mısır 1371/1952, s. 261.

⁵⁶ Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Ma'âni'l-Kur'ân*, Âlemu'l-kütüb, Beyrut 1980, III,98.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, *müfred* bazda fesâhat ihlâli sayılacak en ufak bir *garâbet* ve *kerâhet* yapılanması Kur'an'da mevcut değildir. Nitekim Bâkılânî de, Kur'an'ın hoşâ gitmeyecek derecede *ürkütücü* ve yadırganacak derecede *garip* olan sözlerin dışında bulunduğunu açıkça belirtmektedir⁵⁷.

3. Tekrar Çokluğu

Bir görüşe göre *-isim, fil* ya da *harf* olmak üzere- *kelime tekrarı*nın çokça vuku bulması; özellikle de $\supset\otimes\downarrow\supset\approx$ (*kendisinden kendisi için*), $\supset\in\ldots\clubsuit\supset\otimes\downarrow$ (*kendisinden kendisine*) ve $\supset\approx\supset\downarrow$ (*kendisinde kendisi için*) misâllerinde görüldüğü gibi, *harf tekrarı* fesâhat kusurlarından sayılmış olup, bunun en güzel örneğini, Ebu't-Tayyib'in, kendi savaş atını methettiği, *tavîl* kalıbındaki:

$\phi\eta\alpha\epsilon\theta\text{ BU}\in\ldots\clubsuit\text{ BU}\otimes\downarrow\text{ BU}\approx\bar{\epsilon}\theta\mu\quad\forall\phi\aleph\leftrightarrow\phi\blacklozenge$
 $\text{I}\forall\phi\aleph\leftrightarrow\text{C}\downarrow\text{C}\phi\phi\blacklozenge\text{vM}\epsilon$

“Suda yüzer gibi, koşması güzel olan (ve binicisini hiç rahatsız etmeyen) bir kısrak, savaşın peş peşe gelen meşakkat sahnelerinde bana yardımcı olur ki, onun necabetine yine kendisinden yana şahitlik eden belirtiler vardır” şiiri oluşturmaktadır⁵⁸. Görüldüğü gibi şiirde *lehâ*, *minhâ* ve *aleyhâ* şeklinde, üç adet *harf-i cer*, başına geldikleri *müennes* zamirleriyle birlikte, aralarına başka bir kelime girmeksizin peş peşe gelecek şekilde, aynı *sebûh* (süzülüp giden at) kelimesi üzerine gönderildikleri için söz konusu şiir, bir görüşe göre fesâhat yönünden kusurlu sayılmıştır.

İşte tam bu noktada Teftâzânî, yine o bildik tavrıyla sahneye çıkmakta ve

$\text{BU}\subseteq\text{C}\times\text{M}\epsilon\text{ B}\eta\downarrow\text{C}\downarrow\text{ BU}\aleph\text{U}\approx\Delta\downarrow\text{.BU}\subseteq\text{C}\mu\text{ B}\downarrow\epsilon\text{ O}^\circ\phi\epsilon$
*(Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini kendisine ilham edene yemin olsun ki..)*⁵⁹ âyetlerinde geçen *hâ* zamirinin peş peşe tekrarlanmasını esas alarak, *harf tekrarı*nı bir

⁵⁷ Bâkılânî, s. 82.

⁵⁸ Hafâcî, s. 105; Kazvînî, *Telhîs*, s. 9.

⁵⁹ Şems 91/7-8.

fesâhat kusuru olarak görmek istememektedir⁶⁰. Halbuki ortada, bu denli vesveselenmeyi gerekli kılacak herhangi bir haklı neden pek gözükmemektedir. Çünkü Ebu't-Tayyib'in bu şiirindeki harf tekrarıyla, ilgili âyetlerde yer alan harf tekrarı mahiyet itibariyle birbirinden çok farklı bir konum arz etmektedirler. Zira daha önce belirttiğimiz gibi İbn Sinân el-Hafâcî, tıpkı Ebu't-Tayyib'in şiirine benzer şekilde *harf-i cer*lerin, araları açılmaksızın ardarda gelmeleri halinde bir fesâhat ihlâlinden bahsedileceğini söylüyordu. Örneğin, $\text{دع} \dots \clubsuit \text{دإ} \text{A}\phi\epsilon \cup \theta \text{O}\aleph \geq \text{A}$ (*Kendisine, yine kendisinden şahit getirdim*) sözü, *harf-i cer*lerin peş peşe gelmiş olmaları sebebiyle bir fesâhat kusuru sayılırken, harflerin arasını açarak, aynı manaya gelecek şekilde $\text{دإ} \text{A}\phi\epsilon \cup \theta \text{دع} \dots \clubsuit \text{O}\aleph \geq \text{A}$ denmesi fasih olacaktır⁶¹.

Şems Sûresi'nde geçen ilgili âyetlere gelince, bir kere burada *harf-i cer* namına bir şey bulunmadığı gibi, *hâ* zamirlerinin arasına başka kelimelerin girmiş olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla, Tefâtânî'nin böyle bir endişeye kapılıp harf tekrarını bir fesâhat kusuru olarak değerlendirmeyişini pek isabetli görmüyoruz. Kaldı ki, Hafâcî'nin değerlendirmesine göre -mutlak anlamda- harf ve söz tekrarı fesâhatin bir tarafını alır götürür⁶².

İbn Raşîk'in ifadesine göre de *tekrarın* güzel ve çirkin olduğu yerler vardır. Örneğin *lafız* ve *mana* birlikte tekrarlanırsa, bu bizatihi rüsvaylıktır⁶³. *Şems Sûresi* için böylesi bir tekrardan söz etmek zaten mümkün değildir.

Yeri gelmişken, Kur'an'da geçen bazı tekrarlar (özellikle de âyet tekrarı) hakkında kısa bir değerlendirmeye burada yer vermek istiyoruz.

Kur'an'da bazı âyetlerin sık aralıklarla tekrarlanması, ilk bakışta söz israfına ve monoton bir lafız ortamı oluşumuna yol açan

⁶⁰ Bu hususta geniş bilgi için bk. Tefâtânî, *el-Mutavvel*, s. 21.

⁶¹ Hafâcî, s. 105.

⁶² *a.e.*, s. 102.

⁶³ İbn Raşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Kayravânî el-Ezdî, *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut 1392/1972, II, 73-74.

faktörmüş gibi algılanabilir. Nitekim bu ve benzeri hususlarda bazı kesimlerin olumsuz tavır sergiledikleri öteden beri bilinmekte olup, Kur'an'ın saygınlığına gölge düşüren bu yanlı tespitlere karşı pek çok İslâm bilgini tarafından sert tepki ve itirazlar gelmiş, konuyla ilgili tatmin edici cevaplar verilmiştir⁶⁴. Oysa meseleye bilimsel açıdan ve ön yargılardan uzak kalarak yaklaşıldığında, durumun hiçte öyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, mutlak anlamda iki tür **tekrardan** bahsedildiğine şahit olmaktayız. Bunlardan birincisi, ekstra bir anlam sağlayamaması sebebiyle kendisine ihtiyaç duyulmayan söz fazlalığı olup, yerilen **tekrar** işte budur ve **tekrarın** bu türüne özgü herhangi bir şey Kur'an'da mevcut değildir⁶⁵.

İkincisi ise, söz ortamında kendisine ihtiyaç duyulan ve bu yüzden gerekli görülen **tekrar** türüdür. Bir kimsenin, işe teşvik amacıyla arkadaşına: “*Acele et! Acele et!* (veya) *At! At!*” demesi; yine bazı önemli yazışmalarda, gönderilen evrakın üzerine: “*Mühim!... Mühim!... Mühim!*” şeklinde not düşülmesi, **tekrarın** bu türüne örnek verilebilir⁶⁶.

Kur'an'da yer alan tekrarlar bu kabilden olup, bunun en açık örneklerinden biri, *Rahmân* sûresinde 31 kez tekrarlanan: “*Fe-bi-eyyi âlâi rabbikumâ tukezzibân (O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?)*” âyetidir. İnsanlara ve cinlere hitap edilen bu tekrarlı âyetlerin her birinde, muhatapların bir önceki âyetin ifade ettiği nimeti ikrar ve bu nimete şükretmeleri gereği, yeni baştan tekrar tekrar dile getirilmektedir. Hatta bu sûrede Allah'ın her bir farklı nimeti peş peşe gelecek şekilde sayıldığı için, bunun ardından söz konusu âyetin getirilmesi **tekrar** bile sayılmaz. Çünkü böyle bir söz ortamında ilgili âyet sanki de: “*O halde Rabbinizin, şu zikrettiğim nimetlerinden hangi birini yalanlayabilirsiniz?*” şeklinde bir anlam ifade etmektedir⁶⁷. Böylece lafız aynı olmakla beraber, tekrarlanan

⁶⁴ Örneğin, İbnu'r-Râvendî'nin Kur'an'la ilgili bazı mülhitçe fikirlerine karşı serdedilen savunma ve cevaplara dair Ebu'l-Huseyn el-Hayyât'ın *el-İntisâr*'ına ve Kâdî Abdulcebbâr'ın *el-Muğnî*'sinin 16. cildine müracaat edilebilir.

⁶⁵ Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *Beyânu l'câzi'l-Kur'ân* (“*Selâsu Resâil*” içerisinde), s. 52.

⁶⁶ *a.g.e.*, s. 52-53.

⁶⁷ Ortak yorumlar için bk. Hattâbî, *a.g.e.*, s. 53; Kâdî Abdulcebbâr, Ebu'l-Hasen b. Ahmed el-

âyetlerin her birinde, bir öncekinden farklı olarak başka bir anlam kastedilmiş olmaktadır⁶⁸.

Şunu da hemen belirtelim ki, âyet tekrarı sadece Kur'an'a özgü olmayıp, aynı üslûba Kitâbı Mukaddes'te de yer verildiğini görmekteyiz. Örneğin, 26 âyetten oluşan 136. mezmurda: “Çünkü inayeti ebedîdir” sözü, her âyetin sonunda yer alacak şekilde 26 kez tekrarlanmaktadır⁶⁹.

Kur'an'ın bir üslûp tarzı olarak benimsediği *tekrarın* bu türünün, *mana* boyutu dışında ayrıca, hoş bir *nakarat* misali, içerisinde yer aldığı pasaja müzikal bir ahenk ve armoni zenginliği sağladığı da bilinen bir gerçektir.

Bu değerlendirmeler ışığında diyebiliriz ki, Kur'an, fesâhat ihlâli sayılacak her türlü *tekrardan* uzaktır.

4. Zincirleme İzâfet (*Tetâbuu'l-İzâfât*)

Bir görüşe göre fesâhat ihlâli sayılan⁷⁰ bu edebî terim hakkında İbnu'l-Esîr, “muzâf çokluğu” tabirini kullanmakta ve bunu *lafzî muâzala* (lafız yığılması)nın bir türü saymaktadır⁷¹. Böylece *zincirleme izâfette* peş peşe gelen isimlerden -ilk başta yer alan kelime hariç- herhangi birisi, kendi öncesine göre *muzâfun ileyh* (tamlanan) olurken, sonrasına göre *muzâf* (tamlayan) konumuna geçmiş olur ve son kelimeye varılmadan *mana* tamamlanmış olmaz. Bu gerçeği, İbnu'l-Esîr'in vermiş olduğu şu $\phi \subseteq \kappa \mathfrak{R} \uparrow \leftrightarrow \pi \phi \downarrow \Xi \phi \mu$ (*Zeyd'in delikanlısının atının eğeri*) örneği ile, bunun bir kelime fazlası olan $\phi \subseteq \kappa \mathfrak{R} \uparrow \leftrightarrow \pi \phi \downarrow \Xi \phi \mu \phi \approx$ (*Zeyd'in delikanlısının atının eğerinin keçesi*) örneğinde görebilmekteyiz⁷².

Zincirleme izâfetin açık örneklerinden biri de, İbn Bâbek

Esedâbâdî el-Hemedânî, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-'Adl*, nşr. İbrâhîm el-Ebyârî, Kahire 1380/1960, XVI, 398.

⁶⁸ Kâdî Abdulcebbar, *a.g.e.*, *a.y.* Gerekli görülen *tekrarla* ilgili diğer âyet örnekleri ve yorumları için bk. Hattâbî, *a.g.e.*, s. 53; Kâdî Abdulcebbar, *a.g.e.*, XVI, 399-400.

⁶⁹ bk. *Kitâbı Mukaddes*, Kitâbı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1997, *Mezmurlar*, 136/1-26.

⁷⁰ Kazvîni, *Telhîs*, s. 9.

⁷¹ İbnu'l-Esîr, I, 313.

⁷² İbnu'l-Esîr, I, 313.

(Abdussamed el-Bağdâdî)'nin *tavîl* kalıbındaki:

♥ ♠ ♣ ♡ εB ♦ _____ μ ⊕ ⊥ ™XφℕI O ρ Δ ↓ © ♦ ζ μ
 A — φ ⊗ ζ ≈ A ® ⊥ C Ψ © ♣ φ Y ® ⊥ B ℵ Ψ

“Ey taşlı kumlu yaban yerinin güvercini, öt! Zira sen, (sevgilim) *Suâd*'in seni görüp işitebileceği bir mekânda bulunuyorsun (benim gibi uzaklarda değilsin)” şiirinin ilk mısrasında yer almaktadır⁷³. Bu mısradaki izâfet zincirinin ilk halkası olan *hamâmete* lafzının *muzâf*, son halkası olan *el-cendeli* lafzınınsa *muzâfun ileyh* olması kesinleşmişken, bu ikisi arasında kalan *cer'â* ve *havme* lafızları, öncesine göre *muzâfun ileyh*, sonrasına göre de *muzâf* olmaları hasebiyle *görelî* bir konum arz etmektedirler. Böylece bu izâfet zincirinin gerçek kelime sayısı dört iken, *görelilik* konumunun hesaba katılması neticesinde üç tane *muzâf*, üç tane de *muzâfun ileyh* oluşmuş olmaktadır.

Zincirleme izâfetin bir fesâhat kusuru sayılıp sayılmayacağı hususu tartışmalı bir konudur. Abdulkâhir, konuyla alakalı olarak es-Sâhib (b. Ubâd el-Vezîr)'in: “*Girift izâfetlerden sakın! Zira bu güzel olmaz*” dediğini nakletmektedir⁷⁴.

Yine Abdulkâhir, zincirleme izâfetin *hiciv* makamında kullanıldığını da ifade etmektedir⁷⁵.

Aynı şekilde Abdulkâhir, zincirleme izâfetin çoğu kez ağır geldiği hususunda şüphe olmadığını; fakat çirkinlik ortamından uzak kalınca da hoş ve güzel olacağını belirtmektedir⁷⁶.

İbn Sinân el-Hafâcî ise *kelime tekrarı* şeklinde gelen zincirleme izâfetin hoş karşılanmayacağını belirttiikten sonra, konu hakkında Ebu't-Tayyib'in, Muhammed b. Abdillâh el-Hasibî'yi (*istiâre* yoluyla) övdüğü, *basît* veznindeki:

⊕ N U ≈ A ~ 1 B ♦ ≈ A ⊕ I A ⊕ _ N U ≈ A ~ 1 B ♦ ≈ A Ø _ I

⁷³ a.y.; Kazvîni, *el-Îzâh*, I, 36-37; Teftazânî, *el-Mutavvel*, s. 20-21.

⁷⁴ Abdulkâhir, s. 82.

⁷⁵ Konuyla ilgili bir şiir örneği için bk. Abdulkâhir, s. 82.

⁷⁶ Yine konuyla ilgili şiir örnekleri için bk. a.y.

$$A \oplus N \cup \approx A \sim 1 B \blacklozenge \approx A \oplus IA \oplus N \cup \approx A \sim 1 B \blacklozenge \approx A$$

“O, yağmurlu bulutun oğlu yağmurlu bulutun oğlu yağmurlu bulutun oğlu olan yağmurlu buluttur” şiirini örnek vermekte ve bu şiiri, “**tekrarın en çirkin ve aşırı olanlarından**” diye nitelendirmektedir⁷⁷.

İbnü'l-Esîr de zincirleme izâfetin çok çirkin olduğunu ve dile çok ağır geldiğini ifade etmektedir⁷⁸.

Kazvînî'ye gelince, o, zincirleme izâfetin bir fesâhat ihlâli olup olmayacağı hususunda durup düşünülmesi gerektiğini; zira böyle bir izâfetin dile ağır gelecek lafızlarla sevk edilmesi halinde bundan sakınılması gerekeceğini; aksi takdirde bunun fesâhati ihlâl etmeyeceğini belirtmekte ve bu görüşünü desteklemek maksadıyla, Hz. Peygamber'in, Yusuf (a.s.)'u öven şu: “*el-Kerîmu'bnu'l-kerîmi'bni'l-kerîmi'bni'l-kerîm; Yûsufu'bnu Ya'kûbe'bni İshâka'bni İbrâhîm (O, kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu bir kerim olan Yûsuf b. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm'dir)*” hadisini delil olarak sunmaktadır⁷⁹.

zincirleme Teftâzânî de bu hususta Kazvînî'yi desteklemekte ve ,in fesâhat ihlâli sayılamıyacağına dair **izâfet** .. $\bar{c} \wp \Re \geq \Lambda X \epsilon \mid P \downarrow$ durumu gibi bir âkibetten ..Nuh kavminin} {(sizin adınıza endişe ediyorum)⁸⁰ ve .. $\neq It \textcircled{R} \Re \Psi t \varphi \bullet \gamma$,Bu) (Zekeriyya kuluna olan rahmetinin anılmasıdır ,Rabbinin⁸¹ âyetlerini delil getirmektedir⁸².

⁷⁷ Hafâcî, s. 102. Şiirde **benzetme** yapılarak, övülen kişinin cömert bir ecdadın soyundan gelen cömert bir zat olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

⁷⁸ İbnü'l-Esîr, I, 313.

⁷⁹ Kazvînî, *el-İzâh*, I, 37. Söz konusu hadisin benzer ve farklı lafız içeren varyantları hakkında bk. Buhârî, *Tefsîr*, 10 (Yûsuf Süresi), *Menâkıb*, 14; Tirmizî, *Tefsîr*, 13 (Yûsuf Süresi); Ahmed, *Müsted*, II, 96, 332, 416. Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den naklettiği bir rivayette ise Hz. Peygamber'e, Allah katında insanların en değerlisinin kim olduğu sorulduğunda: “..Yûsufu nebiyyullâhi'bnü nebiyyillâhi'bni nebiyyillâhi'bni Halîlillâh {Allah'ın dostu (olan İbrâhîm)'in oğlu, Allah'ın peygamberinin oğlu, Allah'ın peygamberinin oğlu, Allah'ın peygamberi olan Yusuf'tur}” şeklinde cevap vermiştir. Buhârî, *Tefsîr*, a.y.

⁸⁰ Mü'min 40/31.

⁸¹ Meryem 19/2.

⁸² Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 21.

dine Teftâzânî'nin bu delil getirme işini biz yine Kur'an'ın kenar :özgü anlatım üslûbu çerçevesinde ele almak istiyoruz

Örneğin, *Misle de'b-i kavm-i Nûhin*.. âyetinin baş kısmını oluşturan izâfet zincirini incelediğimiz vakit, her dört kelimenin de **sülâsî** kalıbında gelmiş olduğunu ve hepsinin orta harfinin (*ayne 'l-fi 'l*) sâkin bulunduğunu görürüz. Böylece aynı vezin üzere gelen dört kelimenin peş peşe dizilişi, âyetin devamında yer aldığı şekliyle Nûh, Âd, Semûd kavimleri ve onların ardından aynı yolu izleyenlerin başına gelen, o silsile yollu felâketin, asırları takip eden *periyodik* ve *devirici* vasfını *fonetik* bir eda ile ortaya koyuyor gibidir. Bu asırlık azap sahnelerinin nevbet nevbet gelmesi eylemine, özellikle **de'b** kelimesi, **-nebr** (*vurgu*) vasfı taşıyan *hemzenin*, sâkin olarak tam ortada yer alması nedeniyle- âdeta gürültülü ve yıkıcı bir ortam özelliği kazandırmış olmaktadır. Ayrıca âyetin, zincirleme izâfeti oluşturan bu **misle de'bi kavmi nûhin** kısmının, iki *tef'ilelik fâ-i-lâ-tun / fâ-i-lâ-tun* veznine uygun bir akışkan eda ile tilâvet edilmesi, sanki geçmiş kavimlerin uğramış oldukları benzer azapların, yüksek bir dağdan aşağılara doğru tümsek tümsek, devrile devrile inen bir sel misâli, onların yurtlarını yıkıp harabeye çevirdiği hissini uyandırmaktadır.

Bu zincirleme izafette yer alan **de'b** lafzının, (*deebe-yed'ebu* şeklinde **üçüncü bâbdan** gelen) üç ayrı masdar kökü bulunup, bunlardan Kur'an'da geçtiği şekliyle **de'b** sigasının “âdet, mülâzemet”; **düüb** sigasının “yürümede aşırılık gösterme” ve **deeb** sigasınınsa “şiddetli sevk, taretme” manasına gelmesi⁸³, o felâket sahnelerinin zincirleme olarak ardarda vuku bulunduğunu ve şiddet vasfı içerdiğini sergilemektedir.

Nitekim Basra dil mektebinin öncülerinden, ünlü lügat bilgini Ebû Zeyd, şair Şu'be b. Kumeyr'in **vâfir** kalıbındaki:

—Aλ←...≈ ϕεΔ⊆ K√η≈A ΛXφ• Aφ⊆ϕı B ϕφ♣
⊆⊆ϕ B⊗♣εBβ⊆

“Geyiğe hile kuran kurdun yaptığı gibi, bize -güya- tuzak

⁸³ İbn Manzûr, I, 368-369, “d'eb” md.

kuruyor, bizi birazcık korkutuyor” şiirinde geçen **de’bu’z-zi’b** tabirinin, **fi’lu’z-zi’b** (*kurdun fiili*) anlamına geldiğini belirtmektedir⁸⁴. Şiirin ikinci mısraı, *me-fâ-î-lün / me-fâ-î-lün / fe-û-lün* veznine tam uygun olarak terennüm edildiğinde, kurdun geyik üzerine yapmış olduğu anî hamlelerin, yer yer hile içerikli hareketler olarak âdeta resmedildiği görülecektir. Âyetin ilgili kısmı bu açıdan değerlendirildiğinde, kurdun sergilediği anî hareketlere benzer bir şekilde ansızın bastırma ve helâk etme anlamının, Kur’an’ın bu çok nefis *fonetik* üslûp içeren anlatım ortamında kendisini iyiden iyiye hissettirdiği sezinlenebilecektir.

Böylece söz konusu **zincirleme izâfetin** o âyette yer alması, olası bir fesâhat ihlâli olmaktan çıkıp, azap sahnelerinin anlatımını tablolaştırır *fonetik* bir güzelliğe ve mükemmelliğe dönüşmektedir.

5. Lafzın Mutedil Veznin Dışına Çıkması

Bir kelimenin -sırf *telif* yönünden- fasih olabilmesi için, Yahyâ b. Hamza’ya göre üç hususa riayet edilmesi gerekir: Harflerin, kendi mahreçlerinde **tenâfîr** oluşturmaması; kelimenin **vezin** yönünden mutedil olması ve hareke insicamı⁸⁵.

Tenâfîr konusunu daha önce işlediğimiz için, burada sadece **vezin** ve **hareke insicamı** konularına değinmek istiyoruz.

Alevî, **-altlı (südâsî)** vezni hesaba katmaksızın- kelimenin vezin türlerini **üçlü (sülâsî)**, **dörtlü (rubâî)** ve **beşli (humâsî)** olmak üzere üç sınıfta toplamaktadır. Bunlardan en çok kullanılanı **sülâsî** vezindir. Bunun sebebi ancak, bu veznin hafif olmasıdır. Bu vezinlerin kullanıma en uzak düşeni, harflerinin çokluğu sebebiyle **humâsî** olanıdır. Bunların ortası ise **rubâî** kalıbıdır⁸⁶.

Bu taksim konusunda Alevî’nin, İbn Cinnî’den yararlandığını tahmin ediyoruz. Şöyle ki, İbn Cinnî **sülâsî**, **rubâî** ve **humâsî** olmak üzere Arapça lügatin üç aslı bulunduğunu; bunların kullanım ve terkip

⁸⁴ Ebû Zeyd, b. Sâbit el-Ensârî, *en-Nevâdir fi’l-Luga*, nşr. Saîd el-Hürî eş-Şertûnî el-Lübânî, Beyrut 1312/1894, s. 215.

⁸⁵ Alevî, s. 55.

⁸⁶ a.y.

yönünden en fazla olanıninsa **sülâsî** vezin olduğunu belirtmektedir⁸⁷.

Kelimelerin vezni hususunda dayanılacak ölçü **zevkiselim**dir. Zira bazan olur ki kelime, harfleri çok olmakla birlikte dile kolay gelir. $\text{و...}\approx\text{A } \text{س} \cap \neq \epsilon^\circ \div \epsilon \vee \downarrow$ (Onlara karşı Allah sana yetecektir!..) ⁸⁸ âyetinde geçen $\neq \epsilon^\circ \div \epsilon \vee \downarrow$ lafızıyla, $\text{س} \cup \dots \text{و} \geq \text{و} \downarrow \text{و} \subseteq \eta \approx \text{A } \pm \dots \beta \text{N} \mu \text{A } \text{B}$ $\text{س} \bullet \sim \text{و} \Rightarrow \text{A } \text{و} \downarrow \text{س} \cup \otimes^\circ \dots \beta \text{N} \vee \epsilon \approx \dots$

{(Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara) kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hakim kılacağı.. (vâdetti..)}⁸⁹ âyetinde geçen $\text{س} \cup \otimes^\circ \dots \beta \text{N} \vee \epsilon \approx$ ve $\text{و} \subseteq \eta \approx \text{A } \pm \dots \beta \text{N} \mu \text{A } \text{B } \text{س} \bullet$ kelimeleri buna örnektir⁹⁰.

Bâkîllânî'nin verdiği bilgiye göre Arapça'nın diğer dillere üstün kılınmasının sebebi, kelime vaz'ındaki mutedilliğidir. Bu yüzden Arapça'nın kelime yapısı çoğunlukla mutedil harflerle vazedilmiştir. Böylece Araplar, **nazım** hususunda çirkin sayılan lafızları arka plana itip konuşmalarından düşürmüşlerdir de, böylece lisanları mutedil olmanın en üst düzeyinde cereyan etmiştir. İşte bu yüzden onların çoğu sözleri **sülâsî** vezinden oluşmuştur. Çünkü onlar bir harfle -söze-başlar, bir diğeriyle de susup son verirler ve böylece -başlayan ve bitiren- bu iki harf arasında bir başka harfi köprü bağı kılarlar ki, bu sayede başlangıç ve bitiş tamamlanmış olsun. **Sünâî** (ikili), **rubâî** ve **humâsî** vezinler pek azdır. Eğer hepsi de **sünâî** olsaydı, harf tekrarı çoğalırdı. Hepsi **rubâî** ya da **humâsî** olsaydı, bu sefer kelimelerin hacmi büyürdü⁹¹.

Aynı şekilde **hurûf-i mukatta'a** (kesik harfler) ile başlayan sûrelerin bir çoğu ($\text{س} \vee$, $\text{و} \approx \text{A}$, $\text{س} \approx \text{A}$ örneklerinde görüldüğü gibi)

⁸⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, nşr. M. Alî en-Neccâr, Beyrut, ts., I, 55.

⁸⁸ Bakara 2/137.

⁸⁹ Nûr 24/55.

⁹⁰ Alevî, s. 55.

⁹¹ Bâkîllânî, s. 170.

üç harf üzere kuruludurlar⁹².

İşte Kur'anın fesâhatine özgü meziyetlerden biri de, Arapça lügatinde hoş karşılanmayan çok harfli kelime vezinlerinin, Kur'an'da yer alma sayesinde, "dile ağır gelme" vasfından bir anda sıyrılıp, bambaşka bir lafız güzelliğine ve telaffuz kolaylığına kavuşmuş olmalarıdır. Alevî'nin verdiği örnekler dışında, bu konuyla ilgili daha pek çok kelime örneğini Kur'an'da bulabilmemiz mümkündür⁹³.

6. Hareke İncicamı

Arapça lügatte -genel olarak- kelime ortasında yer alan harf sâkin olursa, bu kelime daha ılımlı ve ince olur. Eğer üç hareke peş peşe *fethalı* gelirse, bu, ortası *zammeli* olandan daha hafif olur. Örneğin, *feres* (*at*) kelimesi, '*adud* (*pazı*) kelimesinden daha hafiftir⁹⁴.

Yine bu hususta ölçü zevkin sağlam yer tutmasıdır. Dolayısıyla, bazan iki ötre (*zamme*) peş peşe gelmekle beraber telaffuz zorluğu oluşmaz. $\phi \diamond \mu \zeta \text{ — } \uparrow \psi \text{ } \odot \downarrow \oplus \in \text{ — } \downarrow \phi \zeta \approx A \text{ } \emptyset A$ (*Şüphesiz suçlular sapıklık ve çulgunluk içindedirler*)⁹⁵ âyetindekisi *'ur* lafzıyla, $\phi \text{ } \lambda \approx A \text{ } \odot \downarrow \supseteq \dots \diamond \downarrow \neg \theta \text{ } | \bullet \zeta$ (*İşledikleri her şey kitaplarda kayıtlıdır*)⁹⁶ âyetinde geçen *zübur* lafzı buna örnektir⁹⁷.

İşte, hareketlerin en ağırı olan *zammenin* peş peşe yer aldığı Kur'anî lafızların, dil üzerinde yumuşak bir şekilde akıp akıp gitmesi, yine Kur'an'ın kendi fesâhatine özgü yönlerden birisi olmaktadır.

Kur'an'ın fesâhat yapısıyla irtibatlandırılacak şekilde buraya kadar görmüş olduğumuz fesâhat kusurları dışında kalan, *muhâlefetü'l-kıyâs* (Sarf İlmi kurallarına aykırılık), *terkip zayıflığı* (Nahiv İlmi kurallarına aykırılık) ve *ta'kîd* (lafız veya mana düğümlenmesi) kusurlarına gelince⁹⁸, bunların, fesâhatin zirvesinde bulunan Kur'an'da yer almayacağı zaten açıktır.

⁹² a.y.

⁹³ Birkaç örnek için bk. Tevbe 9/69; Nisâ 4/103, 119, 141; İsrâ 17/64; Mücadele 58/19.

⁹⁴ Alevî, s. 55.

⁹⁵ Kamer 54/47.

⁹⁶ Kamer 54/52.

⁹⁷ Alevî, a.y.

⁹⁸ Bu dil kusurlarıyla ilgili örnekler için bk. Kazvîni, *Telhîs*, s. 7-9.

Sonuç olarak vurgulamak istediğimiz şey şu ki, Kur'an, Arab'ın kullandığı günlük yaşam dilinin kurallarına uygun biçimde indirilmiş olup, kendisi farklı bir dil kuralı vazetmeyi benimsememiştir; dolayısıyla Kur'an bu noktada **ölçülen**, Arapça ise **ölçen** konumundadır. Durum bu olunca, Arapça dil yapısının öngördüğü mevcut realiteler doğrultusunda fesâhat ihlâli sayılan herhangi bir lafız yapılanması, sırf "Kur'an'da yer almış olma" ölçütünün masumiyetine sığınılarak, "fesâhat harikası" diye sunulmamalıdır. Bu yüzden biz, makalemizin başlarında zikrettiğimiz üzere, Teftâzânî'nin sert bir dille eleştirdiği kesimin: "*Kur'an'da, kelime bazında fesâhat ihlâli mevcut olup; ne var ki bu, Kur'an'ın genel fesâhat değerini zedeleyici bir konum arzetmez*" şeklindeki değerlendirmelerini, Teftâzânî'nin savunduğu görüşe oranla daha tutarlı bulduğumuzu belirtirken, meseleyi bir adım ilerisine taşıyarak, Kur'an'da -nadiren de olsa- **kelime** bazında mevcut olan kısmî fesâhat ihlâllerini, onun kendine özgü muciz **nazım** dokusunun, *lafız-mana* ahengine yansıyan birer hikmet pırıltıları olarak algılamanın daha doğru olacağına inanıyoruz.